

การศึกษาลักษณะและรูปแบบการทำปราสาทผึ้ง
เทศกาลออกพรรษา อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

A Study of Characteristics and Pattern Forms
of Paraffin Castles on out of the Buddhist Lent
Festival at Chiangkhan District Loei Province

เดชา ศิริภาชน์¹
Decha siriphat

¹รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำสายวิชาทัศนศิลป์ (จิตรกรรม)
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

อำเภอเชียงคาน เป็นชุมชนที่มีศิลปะและวัฒนธรรมที่ควรศึกษา การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาลักษณะและรูปแบบการทำปราสาทผึ้งของอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบในการทำปราสาทผึ้ง 3) เพื่อการอนุรักษ์และส่งเสริมการทำปราสาทผึ้ง เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การลงพื้นที่เพื่อสังเกต และสัมภาษณ์จากกลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ตามลำดับ

ผลการวิจัยพบว่า 1) ลักษณะและรูปแบบการทำปราสาทผึ้งทำในลักษณะทรงเรณูนยอด หรือทรงบุษบก โครงสร้างทำจากไม้ ประกอบด้วย ส่วนฐาน ส่วนบัลลังก์ และส่วนหลังคา มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทุกปีเพื่อไม่ให้ซ้ำแบบเดิม การทำแม่พิมพ์เดิมทำจากแม่พิมพ์ธรรมชาติ ปัจจุบันใช้ปูนพลาสเตอร์ทำแม่พิมพ์ เพื่อหล่อขี้ผึ้งให้เป็นลวดลายต่างๆ แล้วนำมาตกแต่งปราสาทผึ้งตามความเหมาะสมของลวดลายและบริเวณพื้นที่ตกแต่ง มีการตกแต่งรถขบวนแห่ปราสาทผึ้งด้วยผ้า และดอกไม้สด 2) ปัจจัยที่มีผลกระทบในการทำปราสาทผึ้ง ประกอบด้วย หน่วยงานที่สนับสนุนทั้งภาครัฐและเอกชน วัดและกรรมการวัด ช่างทำปราสาทผึ้ง และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งทั้งหมดได้ให้ความร่วมมือด้วยดี เป็นเทศกาลที่ชาวอำเภอเชียงคานเข้าร่วมกิจกรรมมากที่สุด ถึงแม้งบประมาณในการดำเนินการมีจำนวนไม่มาก แต่ก็สามารถจัดงานได้อย่างยิ่งใหญ่ 3) การอนุรักษ์และส่งเสริมการทำปราสาทผึ้ง เมืองเชียงคานเป็นเมืองเก่าแก่ มีแหล่งโบราณสถานและวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ประเพณีเทศกาลออกพรรษา ถือเป็นงานบุญประเพณีที่เก่าแก่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความร่วมมือและความสามัคคีของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนตลอดจนคุ้มวัดต่างๆ การรักษาวัฒนธรรมและส่งเสริมประเพณีเทศกาลออกพรรษา จึงเป็นการส่งเสริมให้เมืองเชียงคานเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขบนพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรม ย่อมส่งผลประโยชน์โดยรวมต่อเมืองเชียงคานทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ ในยุคของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

คำสำคัญ: ปราสาทผึ้ง , ลักษณะและรูปแบบ , ปัจจัยที่มีผลกระทบ

Abstract

Chiang Khan District is a community rich of arts and culture ought to be studied and learned from. This study aims to find the characteristics and pattern forms of paraffin castles on Out of the Buddha Lent festival, the impact factors on the making process, and the preservation and promotion of their making process. This study was conducted based on data collected from documents, field study trips and observations, and group discussions with the key informants, casual informants and general informants.

The results reveal that 1) the characteristics and pattern forms of paraffin castles: The castles were made from woods in the crown form style, including the platform, throne and roof. Its structure changes every year as to avoid repeating the old styles. Originally the castle model was made from natural materials, but now it is made from plaster. The model is used to cast the paraffin into various pattern forms as to decorate the castles following its design. While carrying the castles, the truck would be decorated with colorful cloths and flowers; 2) the impact factors on the paraffin castle making process: the factors that impact the making process comprise of state and non - state organization that support the festival, temple and artisan committees on making the castles, and community participatory. During the festival, people in Chiang Khan District would be attending the most even though there was a low budget allocated for operating the festival. However, the festival was managed to happen gracefully; and 3) the

preservation and promotion of paraffin castles: Chiang Khan is an old city with unique ancient remains and culture. The festival of Out of Buddha Lent is considered as a traditional festival that has been inherited for a long time. It is the activity that represents the cooperation and concord of all related state and non-state organizations, as well as the community temples. The cultural preservation and traditional promotion of this festival thus is a way to promote Chiang Khan City as a cultural tourist attraction. How people living together happily on the same cultural base results in the overall benefits to the city, both socially and economically, amidst the world trend of changing.

Keywords: Paraffin Castles , Characteristics and Pattern Forms , impact factors

บทนำ

ประเพณีของชาวอีสาน เกี่ยวข้องกับความเชื่อในอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ และพุทธศาสนาเถรวาทมีทั้งพิธีกรรมอันเป็นประเพณีที่เป็นสิ่งปฏิบัติ (ชลิต ชัยครรชิต และคณะ, 2549: 81-98) และจารีตที่ยึดถือสืบต่อกันมาโดยเฉพาะฮีตสิบสอง หมายถึง ประเพณี 12 เดือน ที่เกี่ยวเนื่องกับหลักทางพุทธศาสนา ความเชื่อและการดำรงชีวิตทางเกษตรกรรม ซึ่งชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ มีแนวปฏิบัติแตกต่างกันไปในแต่ละเดือนเพื่อให้เกิดสิริมงคลในการดำรงชีวิต เรียกอย่างท้องถิ่นว่างานบุญ คำว่า “ฮีตสิบสอง” มาจากคำว่า “ฮีต” อันหมายถึงจารีต การปฏิบัติที่สืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณี “สิบสอง” คือประเพณีที่ปฏิบัติตามเดือนทางจันทรคติทั้งสิบสองเดือน สำหรับเดือนสิบเอ็ดถือเป็นบุญออกพรรษา จัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งจะเป็นโอกาสที่พระภิกษุสงฆ์จะแสดงอาบัติและว่ากล่าวตักเตือนกันในเดือนนี้ ชาวอีสานยังมีกิจกรรมต่างๆ เช่น ประเพณีตักบาตรเทโว การจุดประทีปโคมไฟประดับประดาตามต้นไม้บ้านเรือน บางแห่งที่ใกล้แหล่งน้ำจะนำต้นอ้อย หรือ

ไม้ไผ่ มามัดเป็นเรือ จุดคอมแล้วนำไปลอยในแม่น้ำที่เรียกว่า การไหลเรือไฟ เพื่อเป็นพุทธบูชา และจะนิยมนำปราสาทผึ้ง หรือผาสาดผึ้ง ทำจากกาบกล้วย ประดับประดับด้วยขี้ผึ้ง ซึ่งทำเป็นดอกไม้ แต่ปัจจุบันมักใช้ขี้ผึ้งมาตกแต่งปราสาททั้งหลาย

มูลเหตุที่มีบุญออกพรรษา คงเนื่องจากพระภิกษุสามเณรได้มารวมกันอยู่ที่วัดใดวัดหนึ่งโดยพร้อมเพียงกัน พระสงฆ์จึงได้ทำพิธีออกวัสสาบวารณาดังกล่าวทั้งภายหลังก่อพรรษาแล้ว พระภิกษุสามเณรส่วนมากมักจะแยกย้ายกันไปในที่ต่างๆ ได้ และพระภิกษุสามเณรบางรูปอาจจะลาสิกขาบท ชาวบ้านจึงถือเป็นวันสำคัญ ถือโอกาสทำบุญถวายภัตตาหารและบริวารต่างๆ ในวันออกพรรษามักจะมีพิธีอื่นๆ ประกอบอีก ได้แก่ การถวายต้นผาสาดผึ้งหรือทำปราสาทผึ้ง การล่องเรือไฟหรือไหลเรือไฟ และการสว่างเรือหรือการแข่งขันเรือยาว การถวายต้นผาสาดผึ้งหรือปราสาทผึ้ง การทำต้นผาสาดผึ้งชาวบ้านเอาไม้ไผ่มาจักตอกสานและทำเป็นรูปปราสาท แล้วเอากาบกล้วยมาแทงหยวกเป็นลวดลายอย่างสวยงาม ปิดและมุงเอาขี้ผึ้งไปต้มให้เปื่อย เอาผลมะละกอดิบมาแกะสลัก ติดแต้มด้วยไม้จุ่มลงในน้ำผึ้ง แล้วจุ่มลงในน้ำเย็น ทำเป็นรูปดอกไม้ ซึ่งเรียกว่า “ดอกผึ้ง” ตรงกลางมีขมิ้นทำเป็นเกสร เอาไม้มาเสียบเกสรติดกับดอกผึ้ง แล้วเอาไปเสียบติดกับกาบกล้วยที่ต้นปราสาท ตอนเย็นหรือค่ำก็แห่กันอย่างสนุกสนานครึกครื้นไปที่วัด เวียนรอบศาลาโรงธรรม 3 รอบ แล้วนำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ มีการฟิงเทศน์ฉลองต้นผาสาดผึ้ง เป็นเสร็จพิธี มูลเหตุที่จะมีการถวายต้นผาสาดผึ้ง มีเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาอยู่ป่ารกชัฏวัน มีช้างและลิงเป็นผู้อุปฐาก ช้างเป็นผู้มีหน้าที่ตักน้ำและตม่น้ำถวาย ส่วนลิงที่ทำหน้าที่หาผลไม้ รวงผึ้งและน้ำผึ้งมาถวาย รวงผึ้งที่คั้นเอาน้ำผึ้งถวายพระพุทธเจ้าฉันแล้ว เหลือแต่ขี้ผึ้ง มีผู้เห็นประโยชน์ จึงนำไปทำเทียนมาถวาย และได้ทำเป็นต้นตอกแต่งประดับประดับให้สวยงาม แล้วแห่ไปถวาย ซึ่งกลายเป็นต้นผาสาดผึ้ง การถวายต้นผาสาดผึ้งหรือปราสาทผึ้งจึงเป็นประเพณีสืบต่อกันมาช้านานจนกระทั่งทุกวันนี้ (สาร สารทิศนันทน์ ,2530:61-63)

รูปแบบของปราสาทผึ้ง สามารถแบ่งตามลักษณะได้ 4 แบบ คือ ปราสาทผึ้งทรงพระธาตุ ทรงหอผี ทรงบุษบก และทรงจัตุรมุข (ศูนย์วิจัยท่องเที่ยวลุ่มน้ำโขง

มหาวิทยาลัยขอนแก่น ,2/7/2557:<http://recmert.kku.ac.th>) 1) ปราสาทผึ้งทรงพระธาตุ ลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระสถูปเจดีย์ หรือพระธาตุที่ปรากฏในบริเวณภาคอีสาน และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว คือ เป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม หรือบางทีเรียกว่า เจดีย์ทรงดอกบัวเหลี่ยม เช่นพระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม พระธาตุเหลื่อม พระธาตุบังพวน เป็นต้น 2) ปราสาทผึ้งทรงหอผี เป็นปราสาทผึ้งที่สร้างขึ้นเลียนแบบอาคารเรือนที่อยู่อาศัยแบบพื้นเมืองของชาวอีสาน แต่สร้างให้มีขนาดเล็กเป็นลักษณะของเรือนจำลอง ปราสาทผึ้งแบบทรงหอผีมีลักษณะเช่นเดียวกับศาลพระภูมิ ศาลมเหศักดิ์ หรือศาลปู่ตา ตามหมู่บ้านต่างๆ ในชนบท ซึ่งศาลต่างๆ เหล่านี้มีลักษณะโดยรวมจำลองรูปแบบมาจากอาคารเรือนที่อยู่อาศัย 3) ปราสาทผึ้งทรงบุษบก เป็นปราสาทที่สร้างขึ้นจำลองจากบุษบก บุษบกเป็นเรือนเครื่องยอดขนาดเล็ก หลังคาทรงมณฑป ตัวเรือนโปร่ง มีฐานทึบ และเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลักษณะคล้ายกับบุษบกธรรมาสน์ ชาวอีสานเรียกว่า หอธรรมาสน์ หรือธรรมาสน์เทศน์ 4) ปราสาทผึ้งทรงจัตุรมุข เป็นปราสาทผึ้งที่จำลองแบบมาจากปราสาทราชมณเฑียรในพระบรมมหาราชวัง เป็นอาคารจำลองขนาดเล็กทรงจัตุรมุข มีแผนผังเป็นรูปกากบาท มีสันหลังคาจั่ว ชั้นบนอยู่ในระดับเดียวกัน และออกมุขเสมอกันทั้งสี่ด้าน ที่หลังคามิจั่ว หรือหน้าบันประจำมุขด้านและจั่วหรือด้านละหนึ่งหน้าบัน ด้วยเหตุที่มีการออกมุขทั้งสี่ด้าน และประกอบด้วยหน้าบันสี่ด้าน จึงเรียกว่าทรงจัตุรมุข ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง ถือนิปฏิบัติในวันออกพรรษา มีอยู่ 4 แห่ง ได้แก่ อำเภอยางตลาด จังหวัดเลย อำเภอเมืองจังหวัดนครพนม อำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย และอำเภอเมืองจังหวัดสกลนคร

ประวัติศาสตร์อีสาน (เดิม วิภาคย์พานกิจ, 2530:313-319) เมืองเชียงคานปัจจุบันที่ตั้งอยู่เรียกว่า “บ้านท่านจันทน์ ส่วนเชียงคานในอดีตตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เยื้องไปทางใต้แม่น้ำโขงเล็กน้อย คือที่ตั้งหน้าผาด หรือเมืองชนะครามปัจจุบันชื่อเมืองเชียงคานมีประวัติว่า ขุนคาน กษัตริย์เมืองเชียงทอง เป็นผู้สร้างเมืองเชียงคานแล้วขนานนามเมืองตามพระนามของพระองค์ ปี พ.ศ. 2019 เกิดศึกกวนยกทัพมาตีเมืองล้านช้างในสมัยพระเจ้าชัยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วรบสู้ไม่ได้ จึงได้ล่าถอย

มาประทับที่เมืองเชียงคาน และได้สวรรคตที่นี่ เมื่อ พ.ศ. 2238 เมืองหลวงพระบาง และเมืองเวียงจันทน์ได้แยกออกเป็นสองอาณาจักร เพื่อป้องกันการรุกรานของฝ่ายตรงข้าม ทางหลวงพระบางจึงได้สร้างเมืองปากเหืองไว้ฝั่งขวาแม่น้ำโขงเหนือปากเหืองให้เป็นเมืองหน้าด่านแม่น้ำโขงตอนใต้คู่กับเมืองเชียงคานทางฝั่งซ้าย พ.ศ. 2321 ปลายรัชสมัยกรุงธนบุรี ประเทศสยามได้รวมอาณาจักรล้านช้างทั้งสองอยู่ในการปกครอง ด้วยเหตุนี้ชาวเมืองเชียงคานจึงได้ถูกกวาดต้อนมาอยู่ที่เมืองปากเหือง ปี พ.ศ. 2369-2370 ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระอนุพินาศ (กิ่ง ต้นสกุล “เครือทองดี”) เป็นเจ้าเมืองปากเหืองคนแรก แล้วพระราชทานนามเมืองใหม่ว่า เมืองเชียงคาน จนกระทั่งเกิดศึกฮ่อเมื่อ พ.ศ. 2417-2418 เห็นว่าชัยภูมิเมืองเชียงคานใหม่ (ปากเหือง) ไม่เหมาะสม จึงได้ย้ายตัวเมืองมาตั้งที่บ้านท่านาจันทน์ คือ อำเภอเชียงคานปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2454 ในช่วงฝรั่งเศสได้บุกรุกเอาดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงของไทย มีการอพยพจากเมืองปากเหืองเดิมมาอยู่ที่เมืองใหม่เชียงคานโดยสิ้นเชิง พระยาศรีอิศร์ฮาด (ทองดี ต้นสกุล “ศรีประเสริฐ”) ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการอำเภอเชียงคานคนแรกและคนสุดท้าย ว่าที่ พ.ต.ณัฐพล ตันมิ่ง ในปี 2552 ได้เขียนประวัติศาสตร์และตระกูลเมืองเชียงคาน และในสารจากผู้ว่าราชการจังหวัดเลย นายพรศักดิ์ เจียรณัย ได้เขียนไว้ว่า อำเภอเชียงคานเป็นเมืองเก่าแก่โบราณ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงของจังหวัดเลย ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานเป็นเวลานานมากกว่า 650 ปี และได้มีการจัดตั้งเป็นอำเภอขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2452 ฉะนั้นในโอกาสครบรอบ 100 ปี อำเภอเชียงคาน ได้เป็นเครื่องพิสูจน์และยืนยันอำเภอแห่งนี้ เป็นอำเภอที่มีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน สิ่งเหล่านี้เป็นความภูมิใจไม่เฉพาะชาวเชียงคาน แต่รวมถึงคนไทยทุกภูมิภาค

ปัจจุบันอำเภอเชียงคาน ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดเลย จุดเด่นเพราะมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่น ทางด้านภาษาถิ่น อาหารหัตถกรรม ซึ่งคำขวัญอำเภอเชียงคาน คือ “เชียงคานเมืองคนงาม ข้าวหลามยาวมะพร้าวแก้ว เปร็ดแพรว์เกาะแก่ง แหล่งวัฒนธรรม น้อมนำศิลปาชีพ ดวงประทีปพระใหญ่” ในคำขวัญกล่าวถึงลักษณะความสำคัญของคนในอำเภอเชียงคาน อาชีพ

สถานที่สวยงาม และแหล่งวัฒนธรรม และที่สำคัญประเพณีเทศกาลออกพรรษามีกิจกรรมที่ยิ่งใหญ่ ได้แก่ ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง แข่งขันเรือยาว ไหลเรือไฟ และมีการแข่งขันกีฬา ซึ่งชาวอำเภอเชียงคานให้ความสนใจเป็นอย่างมาก โดยจัดงานมีมหรสพติดต่อกัน 5-7 วัน สำหรับการทำปราสาทผึ้ง แต่ละคุ้มวัดได้วางแผนในการทำโดยใช้ช่างแต่ละคุ้มวัดของตัวเอง ซึ่งทางเทศบาลเชียงคานได้ให้เงินสนับสนุนในการทำแต่ไม่มากนัก วัดส่วนใหญ่ยังให้ชาวบ้านสร้างสรรค์งานโดยอาศัยประสบการณ์การทำปราสาทผึ้งของอำเภอเชียงคาน มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ดังนั้น การศึกษาวิจัย การทำปราสาทผึ้งที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย จึงเป็นการศึกษาลักษณะและรูปแบบ ปัจจัยที่มีผลกระทบในการทำปราสาทผึ้ง ตลอดจนเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาวอำเภอเชียงคาน ซึ่งเป็นเมืองที่มีแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่น่านศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาลักษณะ และรูปแบบการทำปราสาทผึ้ง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบในการทำปราสาทผึ้ง
- 3) เพื่อเป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมการทำปราสาทผึ้ง

นิยามศัพท์เฉพาะ (key word) ของการวิจัย

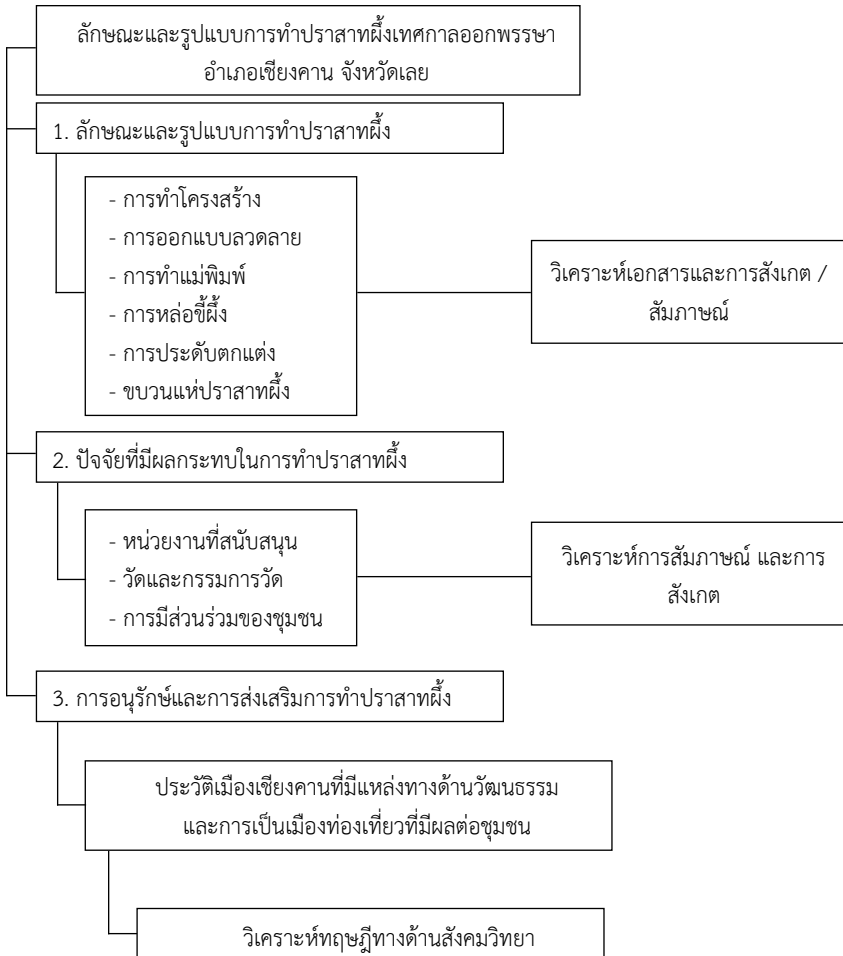
ปราสาทผึ้ง หมายถึง เรือนยอดเป็นชั้นๆ ขนาดเล็กที่มีการประดับประดาตกแต่งด้วยลวดลายซึ่งทำจากเทียน(ขี้ผึ้ง)สามารถเคลื่อนที่ได้ เพื่อให้เกิดความงดงามตามความสามารถของช่างแต่ละคนจะพึงมี สร้างเพื่อถวายแด่องค์สัมมาสัมพุทธเจ้า และใช้แห่ขบวนในพิธีงานบุญเดือนแปดหรือบุญออกพรรษา ของอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ลักษณะและรูปแบบ หมายถึง ขั้นตอนวิธีการทำปราสาทผึ้งอันประกอบด้วย โครงสร้าง การออกแบบลวดลาย การทำแม่พิมพ์ การหล่อขี้ผึ้ง การประดับตกแต่ง และขบวนแห่ปราสาทผึ้ง อันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอำเภอเชียงคาน

จังหวัดเลย

ปัจจัยที่มีผลกระทบ หมายถึง สิ่งที่มีผลกระทบต่อการทำปราสาทผึ้งอันประกอบด้วย หน่วยงานสนับสนุน วัดและกรรมการวัด ช่างทำปราสาทผึ้ง และการมีส่วนร่วมของชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 1) ประชากรที่ใช้ในการศึกษาและเก็บข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ คือ ตำบลเชียงคน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย ซึ่งประกอบด้วยวัดที่มีอยู่ในตัวอำเภอยางชุมน้อยทั้งหมด 11 วัด ได้แก่ วัดโพธิ์ชัย วัดท่าคก วัดป่าไผ่ วัดศรีคุณเมือง วัดศรีพนมมาศ วัดสันติวนาราม วัดมณีมาราม (วัดปากกลาง) วัดมหาธาตุ วัดท่าแขก วัดภูซางน้อย และวัดเชียงคน (วัดศรีสองนาง/หอสองนาง) ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวประกอบด้วย ส่วนราชการและเทศบาลเชียงคน ชาวบ้าน คัมภีร์ต่างๆ ช่างทำปราสาทผึ้ง ผู้สนับสนุนการทำปราสาทผึ้ง 2) กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ (Key Information) ประกอบด้วย เจ้าอาวาสวัดที่ทำปราสาทผึ้งเข้าร่วมกิจกรรมออกพรรษาและผู้บริหารส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Information) ประกอบด้วย ช่างที่ทำปราสาทผึ้งในแต่ละคัมภีร์ กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (General Information) ประกอบด้วยประชาชนในเขตอำเภอยางชุมน้อยที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมขบวนแห่ปราสาทผึ้ง ประเพณีบุญออกพรรษา

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย 1) แบบสังเกต มี 2 ชุด ประกอบด้วย แบบสังเกต (Observation) เพื่อใช้ในการสังเกตขั้นตอนในการทำปราสาทผึ้งกลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Information) ประกอบด้วย กิจกรรมที่สังเกตกิจกรรมที่สังเกต ลักษณะและรูปแบบการทำปราสาทผึ้ง ลักษณะและรูปแบบการทำปราสาทผึ้ง การทำโครงสร้าง การออกแบบลวดลาย การทำแม่พิมพ์การหล่อขี้ผึ้ง การประดับตกแต่ง อุปกรณ์ในการตกแต่ง อื่นๆ เป็นต้น และ แบบสังเกต (Observation) เพื่อใช้ในการสังเกตขบวนแห่ปราสาทผึ้ง 2) แบบสัมภาษณ์ ใช้แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง (Structured Interview) มี 2 ชุดประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ ใช้สัมภาษณ์ กลุ่มผู้รู้ (Key Information) และ แบบสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Information)

การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยยึดหลักข้อมูลที่มีลักษณะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลดังต่อไปนี้ 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีเนื้อหาสาระได้แก่ การทำปราสาทผึ้ง ประวัติ

อำเภอเชียงคาน และบริบทพื้นที่วิจัย เป็นต้น 2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นการเก็บข้อมูลจากเครื่องมือในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร และจากข้อมูลที่ลงภาคสนามมาศึกษารวบรวม จัดเป็นระบบหมวดหมู่ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎี มาประกอบการวิเคราะห์และสร้างข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) พร้อมแสดงภาพถ่ายประกอบการอธิบาย

ผลการศึกษา

1. ลักษณะและรูปแบบการทำปราสาทผึ้ง

ปราสาทผึ้งทำในลักษณะและรูปแบบที่เรียกว่า ทรงเรือนยอดหรือทรงบุษบก ซึ่งการทำปราสาทผึ้งตลอดจนขบวนแห่ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ต่อไปดังนี้

1.1 การทำโครงสร้าง

1.1.1 ส่วนฐานเป็นส่วนสำคัญมาก การทำปราสาทผึ้งที่อำเภอเชียงคาน จากการลงพื้นที่ทำให้ทราบว่าส่วนฐานมีอยู่ 5 ลักษณะด้วยกันกล่าวคือ

1.1.1.1 ฐานบัว มีลักษณะทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่ขนาดลดหลั่นเป็นขั้นขึ้นไปประมาณ 3-4 ชั้น บางวัดก็ทำเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมสิบสองเพื่อให้เกิดความงดงามมากยิ่งขึ้น มีลวดลายบัวคว่ำกลีบกลีบบัวหงาย และกลีบบัวคว่ำ คาดประดับรอบส่วนบนและส่วนล่างฐาน ซึ่งช่างไม่ได้ทำกลีบโค้งเหมือนดอกบัว แต่ทำเป็นเส้นเฉียงแทน อาจเป็นเพราะความสะดวกหรือทำได้ง่ายกว่าส่วนบนของฐานจะเป็นชั้นลดหลั่นขึ้นไปอีก 1-2 ชั้น วัดที่ทำฐานลักษณะดังกล่าวนี้ได้แก่ วัดป่าไผ่ วัดศรีคุณเมือง วัดภูซางน้อย และตัวแทนส่วนราชการ

1.1.1.2 ฐานบัวและฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ปราสาทผึ้งที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ จะทำฐานที่มีทั้งฐานบัวเป็นฐานส่วนแรก และส่วนที่สองทำเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ เริ่มจากทำฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสมุมสิบสองลดหลั่นขึ้นไป 2 ชั้น

แล้วทำเป็นฐานบัวต่อจากนั้นก็ทำเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ซึ่งมีขั้นตอนที่เพิ่มขึ้นทำให้เกิดความงดงามมากยิ่งขึ้น สันติ เล็กสุขุม(2535:39-44) อธิบายไว้ว่า ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ คือฐานบัวที่มีแถบนูนเป็นสัน คาดประดับที่ท้องไม้ แถบนูนเป็นสันนี้ดูคล้ายอกไก่ วัดที่ทำฐานลักษณะดังกล่าวนี้ คือวัดมหาธาตุ

1.1.1.3 ฐานบัวลูกแก้ว เป็นการทำฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นขึ้นไป 2-3 ชั้น ฐานบัวที่คาดประดับท้องไม้ด้วยแถบนูนที่มีส่วนโค้งคล้ายเส้นหวายผ่าซีก แต่การทำปราสาทผึ้งไม่ทำเป็นเส้นโค้งทำเป็นเส้นเฉียงแทน เพราะง่ายต่อการประดับลวดลาย วัดที่ทำฐานบัวลูกแก้ว ได้แก่ วัดท่าคอก วัดสันติวนาราม และวัดศรีพนมมาศ

1.1.1.4 ฐานบัวคว่ำ เป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นขึ้นไป 2 ชั้น แล้วทำเป็นรูปบัวคว่ำ ต่อด้วยฐานบานสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นไปอีก 2 ชั้น วัดที่ทำฐานปราสาทผึ้งลักษณะดังกล่าวนี้ คือวัดป่ากลาง

1.1.1.5 ฐานเขียง เป็นฐานที่มีลักษณะเรียบง่ายกว่าฐานแบบอื่นๆ ทั้งหมดกล่าวคือทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นขึ้นไป 4 ชั้น ถัดขึ้นไปก็จะเป็นบัลลังก์ของปราสาทผึ้ง วัดที่ทำฐานเขียง คือวัดโพนชัย

1.2 ส่วนบัลลังก์ ส่วนของบัลลังก์ คือตอนกลางของปราสาทผึ้ง มีเสา 4 ต้น เพื่อรองรับน้ำหนักของหลังคาปราสาทผึ้ง เป็นส่วนที่ใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญของแต่ละวัด บางวัดอาจยกขึ้นขึ้นมา 1-2 ชั้น จากส่วนฐานของปราสาท เพื่อให้การประดิษฐานพระพุทธรูปมีความสง่างาม

1.3 ส่วนของหลังคาปราสาทผึ้ง เนื่องจากการทำปราสาทผึ้งทั้งหมดทำเป็นรูปทรงบุษบก แต่หลังคาของปราสาทมีความแตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะดังนี้

1.3.1 หลังคาทรงมณฑป ทำเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นขึ้นไป 3 - 5 ชั้น คล้ายกับการทำฐานเขียงถ้าส่วนฐานทำย่อมุมสิบสองส่วนหลังคาก็ต้องทำย่อมุมสิบสองด้วย แล้วต่อด้วยส่วนยอดของปราสาทที่อยู่ตรงกลาง วัดที่ทำหลังคาทรงมณฑป ได้แก่ วัดสันติวนาราม วัดป่ากลาง วัดมหาธาตุ วัดป่าไผ่ วัดศรีคุณเมือง และคุ้มส่วนราชการ

1.3.2 หลังคาทรงจัตุรมุข มีลักษณะเป็นหลังคาจั่วชั้นบนอยู่ในระดับเดียวกัน ออกมุขเสมอกันทั้งสี่ด้าน และมีหน้าบันทั้งสี่ด้าน ลดหลั่นขึ้นไป 3 ชั้น ซึ่งส่วนฐานจะไม่ใช้รูปทรงจัตุรมุขก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดความสวยงามได้อย่างลงตัว ตรงกลางหลังคาเป็นส่วนยอดของปราสาท วัดที่ทำหลังคาทรงจัตุรมุขได้แก่ วัดท่ากอก วัดศรีพนมมาศ วัดภูซางน้อย และวัดโพนชัย

การทำโครงสร้างปราสาทฝั่งรูปทรงบุษบก มีการทำส่วนฐานมีความแตกต่างกันอยู่ทั้งหมด 5 ลักษณะด้วยกัน ซึ่งเป็นการดัดแปลงหรือประยุกต์มาจากฐานบัว ฐานบัวลูกแก้ว ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ฐานบัวคว่ำ และฐานเขียง โดยตัดส่วนโค้งที่มีทรงของบัวคว่ำ บัวหงายให้เป็นเส้นตรงหรือเป็นเขียง เพื่อใช้ติดแผ่นผนังได้ง่ายและสะดวก เพราะการทำปราสาทฝั่งต้องการเน้นที่ลวดลายมาประดับตัวโครงสร้าง จึงไม่จำเป็นต้องให้เห็นโครงสร้างภายในของตัวปราสาท ส่วนบัลลังก์ของปราสาทฝั่งมีลักษณะเหมือนกันปล่อยโล่งทั้ง 4 ด้านเพื่อให้ผู้ชมมองเห็นพระพุทธรูปที่นำมาประดิษฐานได้อย่างชัดเจน ในส่วนของหลังคาปราสาทฝั่งทั้งหมั้วส่วนฐานมีการทำอยู่ 5 ลักษณะที่กล่าวมาแล้วนั้น การทำหลังคามีการทำเพียง 2 ลักษณะเท่านั้น ลักษณะโดยทั่วไปแล้วการทำหลังคาจะมีความสัมพันธ์กับส่วนฐานของตัวปราสาทฝั่ง เช่นถ้าทำส่วนฐานเป็นรูปทรงจัตุรมุข ส่วนหลังคาก็จะต้องทำเป็นทรงจัตุรมุขด้วย แต่การทำหลังคาของปราสาทฝั่งที่อำเภอเขียงคาน มีการนำเอาหลังคารูปทรงจัตุรมุขมาประยุกต์ใช้ได้อย่างลงตัว ทั้งที่ส่วนฐานไม่ใช่รูปทรงจัตุรมุข

1.2 การออกแบบลวดลาย

การออกแบบลวดลายปราสาทฝั่ง ช่างได้ศึกษาเอกสารตำราเกี่ยวกับลายไทยโดยนำลวดลายเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้เหมาะสมกับพื้นที่ในการประดับตกแต่งในตัวปราสาท เป็นการถ่ายทอดของช่างจากอดีตสู่ลูกหลานที่มีความสนใจและต้องการจะสืบทอดความรู้ ซึ่งในปัจจุบันมีช่างที่สามารถออกแบบลวดลายปราสาทฝั่งได้ไม่กี่คนเท่านั้น ลวดลายที่ใช้ทำปราสาทในปัจจุบันเป็นลวดลายที่ช่างในอดีตได้ทำให้ไว้ ปัจจุบันแทบจะไม่ได้ทำขึ้นใหม่ ลวดลายที่นำมาประดับปราสาทฝั่ง จะเป็นการประยุกต์มาจากลายพื้นฐานของลายไทย เช่น ลายกระจัง ลายกระหนก ต่างๆ ลายบัวหวาย ลายหน้ากระดาน (ลูกพักก้ามปู) เป็นต้น

1.3 การทำแม่พิมพ์

เมื่อออกแบบลวดลายเสร็จแล้วอันดับต่อไปคือการทำแม่พิมพ์ ในอดีตการทำแม่พิมพ์นั้นวัสดุที่ใช้ได้แก่ดินเหนียว ต่อมาเพื่อสะดวกในการแกะลวดลายช่างได้ใช้ดินน้ำมันแทนดินเหนียว หลังจากนั้นจึงใช้ปูนปลาสเตอร์ทำแม่พิมพ์ ในปัจจุบันการทำแม่พิมพ์นั้นทางคัมภีร์ต่างๆได้นำเอาแม่พิมพ์ที่ช่างทำให้ไว้มาประยุกต์ใช้เพื่อไม่ให้ซ้ำรูปแบบเดิม ในอดีตการทำแม่พิมพ์ทำจากวัสดุได้แก่ มะละกอหรือฟักทอง ข้อดีของฟักทองจะคงรูปได้นานกว่าการใช้มะละกอ ปัจจุบันแม่พิมพ์นี้ไม่นิยมนำมาใช้ประดับปราสาทผึ้ง แต่จะใช้ประดับในการทำปราสาทลอยเคราะห์หรือชาวเขียงคานเรียกว่า “พิธีกรรมผาสาตลอยเคราะห์” การสะเดาะเคราะห์หรือการเสียเคราะห์ของชาวเขียงคาน ทำเพื่อล้างเคราะห์ เสริมดวงชะตา หรือเรียกขวัญกลับคืนมาให้ผู้ป่วย

ในปัจจุบันช่างไม่ได้ทำแม่พิมพ์ขึ้นมาใช้ใหม่ เนื่องจากแม่พิมพ์ที่มีอยู่สามารถนำมาดัดแปลงหรือประยุกต์ลวดลายต่างๆ ให้ไม่ซ้ำแบบเดิมได้อย่างงดงาม อีกอย่างช่างที่ทำแม่พิมพ์ก็มีเหลืออยู่ไม่กี่คน การทำแม่พิมพ์เมื่อแกะลวดลายดินน้ำมันแล้ว นำปูนปลาสเตอร์มาเทเพื่อทำเป็นแม่พิมพ์ที่ถาวร หลังจากนั้นจึงแกะดินน้ำมันออกก็จะได้แม่พิมพ์ตามต้องการ

1.4 การหล่อขี้ผึ้ง

การหล่อขี้ผึ้งเพื่อทำเป็นลวดลาย ช่างจะนำเอาขี้ผึ้งที่มีลักษณะเป็นแผ่นสีเหลืองบางมาผสมเทียนไข เพื่อให้ลวดลายของขี้ผึ้งมีความแข็งแรงมากขึ้นเมื่อโดนความร้อนโดยเฉพาะแสงแดดในขณะที่กำลังแห่ขบวนปราสาทผึ้ง อัตราส่วนในการผสมผึ้ง 7 – 10 แผ่นต่อเทียนไข 1 กิโลกรัม การหล่อขี้ผึ้งโดยการนำเอาส่วนผสมระหว่างแผ่นผึ้งกับเทียนไขใส่หม้อหรือกาน้ำร้อนก็ได้ แล้วนำไปต้มให้ละลาย จากนั้นนำขี้ผึ้งไปเทใส่แม่พิมพ์ที่เตรียมเอาไว้ แล้วจึงนำเอาไปแช่ในอ่างน้ำขี้ผึ้งก็จะหลุดออกมา นำลวดลายขี้ผึ้งที่ได้ไปตัดขอบเพื่อตกแต่งให้งดงาม ถ้าเป็นแม่พิมพ์ที่ทำด้วยมะละกอหรือฟักทองก็จะนำแม่พิมพ์ไปชุบขี้ผึ้งที่กำลังต้มอยู่ในกระทะ หลังจากนั้นนำแม่พิมพ์ที่ชุบขี้ผึ้งไปแช่น้ำในถังเพื่อให้ขี้ผึ้งหลุดออกมาตามลักษณะของแม่

พิมพ์ ในกรณีต้องการลวดลายสีอื่นๆ เช่น สีแดง, สีเขียว ก็ใช้แท่งเทียนสีที่ต้องการ มาแต้มแล้วหล่อเทพิมพ์ ขั้นตอนการหล่อขี้ผึ้งมีดังนี้

1.4.1 ขั้นตอนการหล่อแม่พิมพ์ที่ใช้มะละกอหรือฟักทองเป็นแม่พิมพ์ มีลักษณะการหล่อแม่พิมพ์ดังนี้ 1) เมื่อแกะลวดลายเสร็จแล้วใช้ไม้ไผ่เหลาให้เล็กยาวเสียบด้านหลังของแม่พิมพ์เพื่อใช้เป็นที่ยึด 2) นำแม่พิมพ์ไปชุบเทียนในภาชนะต้มเทียนขณะยังร้อนอยู่ เพื่อให้เทียนเกาะแม่พิมพ์ 3) นำแม่พิมพ์ที่ชุบเทียนไปแช่น้ำเพื่อให้เทียนเย็นลงและหลุดลอยออกมาจากแม่พิมพ์

1.4.2 ขั้นตอนการหล่อแม่พิมพ์ด้วยปูนปลาสเตอร์ เป็นการหล่อพิมพ์ที่ต้องการลวดลายที่มีความละเอียด มีความต่อเนื่องกัน และสามารถหล่อลวดลายได้จำนวนมาก ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ 1) นำเอาขี้ผึ้งหรือเทียนไปต้มโดยใส่ภาชนะ เช่น หม้อหรือกาต้มน้ำร้อน 2) ใช้ภาชนะตักขี้ผึ้งจากหม้อเทลงแม่พิมพ์ที่เตรียมไว้ ถ้าต้มด้วยกาต้มน้ำร้อนก็จะสะดวกในการเทใส่แม่พิมพ์ 3) แม่พิมพ์ที่เทขี้ผึ้งเต็มแล้ว ขี้ผึ้งจะเริ่มเย็นลงเพื่อจะแข็งตัว จึงจะนำไปแช่ในอ่างน้ำเพื่อให้ขี้ผึ้งหลุดออกมาโดยง่าย 4) นำขี้ผึ้งมาตกแต่งเพื่อให้เกิดความสวยงาม ในการหล่อแม่พิมพ์ปูนปลาสเตอร์ ชาวบ้านในคุ้มวัดสามารถมาช่วยในการหล่อแม่พิมพ์ให้ได้ตามจำนวนที่ต้องการ เพราะเป็นขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยากและช่างได้กำหนดแบบพิมพ์เอาไว้แล้ว ช่วงหล่อพิมพ์ถือเป็นช่วงที่ชาวบ้านในคุ้มวัดมีกิจกรรมร่วมกันได้มากที่สุด

1.5 การประดับตกแต่ง

การประดับตกแต่งปราสาทผึ้ง ส่วนใหญ่จะแยกตกแต่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยกันได้แก่ ส่วนฐาน และส่วนหลังคา เพราะสะดวกในการตกแต่ง บางวัดที่ทำปราสาทผึ้งมีขนาดไม่ใหญ่มากนักก็จะตกแต่งทั้งตัวปราสาท คือไม่ต้องแยกส่วนในการตกแต่ง เช่นวัดภูซางน้อย เป็นต้น การประดับตกแต่งปราสาทผึ้งมีลักษณะดังนี้

1.5.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการตกแต่ง

อุปกรณ์ที่ใช้ในการตกแต่ง นอกจากลวดลายของขี้ผึ้งที่ได้หล่อมาจากแม่พิมพ์ที่เตรียมไว้แล้วนั้น อุปกรณ์ที่สำคัญในการตกแต่งได้แก่ 1) มีด

หรือคัตเตอร์ใช้ตัดชิ้น 2) ล้วนขนาดต่างๆใช้ในการตกแต่งส่วนที่มีขนาดเล็กไม่สามารถใช้มีดหรือคัตเตอร์ได้ 3) ฆ้อนและตะปูใช้สำหรับยึดชิ้นติดกับตัวโครงปราสาทผึ้ง บางวัดไม่ใช้ค้อนและตะปูแต่ใช้ปิ่นลมยิงแทน เพื่อความสะดวกและรวดเร็ว 4) พู่กันใช้ทำความสะอาด 5) โดเป่าผมหรือปากกาคอแล้ง ใช้สำหรับทำให้เทียนหรือชิ้นมีความอ่อนตัวเพื่อง่ายต่อการบิดงอตกแต่งได้สะดวกสวยงามโดยไม่ต้องใช้มีดตัดชิ้น 6) สเปรย์พ่นน้ำ เพื่อให้ชิ้นลดอุณหภูมิลงหรือมีความเย็นที่เร็วขึ้น 7) ไม่บรรทัดใช้ในการวัดขนาดของลวดลายชิ้นกับพื้นที่ของโครงสร้างปราสาทเป็นต้น

1.5.2 วิธีการตกแต่งปราสาทผึ้ง

การตกแต่งลวดลายปราสาทผึ้ง มักจะเริ่มทำในช่วงตอนเย็นเป็นต้นไป เนื่องจากช่วงเย็นทุกคนเสร็จภารกิจหรือทำงานประจำเสร็จแล้วจึงมารวมตัวกันเพื่อทำปราสาทผึ้ง ใครถนัดหล่อพิมพ์ หรือถนัดตกแต่งแม่พิมพ์ก็ทำในสิ่งที่ตนเองถนัด วิธีการตกแต่งมี 2 ขั้นตอนดังนี้

1.5.2.1 ใช้แผ่นชิ้นยึดปิดโครงสร้างทั้งหมด ช่างจะนำแผ่นชิ้นมาตัดปิดโครงสร้างภายนอกของตัวปราสาท เพื่อไม่ให้มองเห็นโครงสร้างภายในที่ทำด้วยไม้ บางวัดอาจใช้แผ่นกระดาษสีติดแทนแผ่นชิ้นเช่น วัดสันติวนารามเป็นต้น ช่างใช้มีดตัดชิ้นให้มีขนาดเท่ากับพื้นที่ที่จะยึดติดชิ้นเข้ากับโครงสร้าง ส่วนมากนิยมทำส่วนฐานของปราสาทก่อน บางวัดอาจจะทำพร้อมกันทั้งโครงสร้างตัวปราสาท

1.5.2.2 การติดลวดลายชิ้น ช่างจะนำลวดลายชิ้นที่เตรียมไว้มาตกแต่งตัวปราสาทผึ้งซึ่งช่างได้จัดวางตำแหน่งของลวดลายต่างๆ ว่าจะอยู่ส่วนใดของตัวปราสาท คำนึงถึงความเหมาะสมสวยงาม

ในส่วนของการตกแต่งปราสาทผึ้ง ถึงเป็นขั้นตอนสำคัญเพราะเป็นการใช้ภูมิปัญญาของช่างในคุ้มวัดที่ต้องแสดงศักยภาพในด้านต่างๆ เช่น ด้านฝีมือของช่าง การร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในแต่ละคุ้มวัด และการทำงานแข่งกับเวลาที่กำหนด ถึงแม้คนในคุ้มวัดต่างๆจะแบ่งหน้าที่การทำกิจกรรมในเทศกาล

ออกพรรษาออกเป็นหลายฝ่าย เช่น ฝ่ายแข่งขันเรือยาว ฝ่ายจัดทำประดับตกแต่งไหลเรือไฟ เป็นต้น แต่สำหรับการทำปราสาทผึ้งถือเป็นกิจกรรมที่ทำกันมาในอดีตและมีพัฒนาการประยุกต์ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของอำเภอเชียงคาน

1.5.3 การตกแต่งรถขบวนปราสาทผึ้ง

หลังจากการตกแต่งปราสาทผึ้งเสร็จสิ้นแล้ว ขั้นตอนต่อไปจะต้องนำปราสาทผึ้งขึ้นรถบรรทุกขบวนแห่ บางคุ้มวัดอาจใช้รถสำหรับลากจูงเพื่อให้มองเห็นตัวปราสาทได้อย่างชัดเจน หลังจากนั้นจะเป็นหน้าที่ของฝ่ายตกแต่งรถขบวนอาจเป็นช่างตกแต่งปราสาท หรือเป็นช่างอีกกลุ่มหนึ่งก็ได้ที่มีความสามารถในการจัดดอกไม้และตกแต่งด้วยการผูกผ้า การตกแต่งขบวนปราสาทผึ้ง ถือว่ามีความสำคัญในอีกขั้นตอนหนึ่ง เนื่องจากการตกแต่งรถขบวนเป็นการทำให้ตัวปราสาทผึ้งมีความงดงามโดดเด่นมากยิ่งขึ้น ส่วนมากนิยมใช้ผ้าจัมมัดเป็นลวดลายต่างๆ ดอกไม้สดที่มีสีสันต่างๆ นำมาตกแต่งได้อย่างลงตัว ทั้งนี้ต้องมีพื้นที่สำหรับสาวงามที่แต่งชุดประเพณีไทยนั่งร่วมไปกับขบวนปราสาทผึ้งด้วย นอกจากนั้นบางคุ้มวัดอาจตกแต่งด้วยการแกะสลักเป็นรูปพญานาคประดับที่ขบวนรถ และมีการทำปราสาทผึ้งแบบโบราณโดยลวดลายต่างๆ นั้นใช้วิธีแทงหยวกเป็นสำคัญ ถือเป็นการเน้นให้เห็นพัฒนาการของการทำปราสาทผึ้งของชาวอำเภอเชียงคาน

1.6 ขบวนแห่ปราสาทผึ้ง

ชาวอำเภอเชียงคานมีความภูมิใจในการจัดงานประเพณีออกพรรษาที่มีความยิ่งใหญ่และเป็นเอกลักษณ์ที่มีมาช้านาน ขบวนแห่ปราสาทผึ้งเป็นส่วนหนึ่งของงานเทศกาลที่ยังรักษาดั้งเดิมประเพณีต่างๆ เอาไว้ นอกเหนือจากแห่ปราสาทผึ้งแล้วในขบวนแห่นั้นยังได้แสดงให้เห็นว่า ชาวอำเภอเชียงคานมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม หรือประเพณี และชาติพันธุ์ ที่ยังคงอนุรักษ์ไว้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งคำขวัญอำเภอเชียงคาน คือ “เชียงคานเมืองคนงาม ข้าวหลามยาว มะพร้าวแก้ว เพริศแพรวแก่ง แห่ล่องวัฒนธรรม น้อมนำศิลปาชีพ ดวงประทีปพระใหญ่” ในคำขวัญกล่าวถึงลักษณะความสำคัญของชาวเมืองเชียงคาน อาชีพ สถานที่สวยงาม

และแหล่งวัฒนธรรม ขบวนแห่ปราสาทผึ้งเป็นสิ่งที่สะท้อนความงดงามทางด้านวัฒนธรรมของชาวเชียงคาน ความสามารถของช่างในการทำปราสาทผึ้งของคุ้มวัดต่างๆ ซึ่งมีทั้งหมด 9 คุ้มวัด นอกจากนี้ยังมีปราสาทผึ้งของชุมชนส่วนราชการเข้าร่วมขบวนแห่ด้วย ในปี พ.ศ. 2557 ขบวนแห่ปราสาทผึ้ง องค์การบริหารส่วนตำบลหรือ อบต. ได้ทำปราสาทผึ้งเข้าร่วมขบวนแห่ด้วย ขบวนแห่นอกจากผู้ชมได้ชมปราสาทที่มีความงดงามแล้ว ผู้ชมยังได้เห็นขบวนที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวเมืองเชียงคาน กล่าวคือ อาชีพนอกจากทำเกษตรกรรม ยังมีอาชีพอื่นๆที่น่าสนใจ และเป็นจุดขาย เช่น การทำผ้าม่านวม(ทำจากฝ้าย) การทำข้าวหลาม และการตีเหล็ก เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอเชียงคานนอกชาวอำเภอเชียงคาน ยังมีสันติพันธุ์ชาวไทยดำ สันติพันธุ์ชาวไทยวน สำหรับด้านวัฒนธรรมและประเพณีที่สำคัญได้แก่ ประเพณีผีขนน้ำ การทำผาสาดลอยเคราะห์ (การลอยสะเดาะเคราะห์) ประเพณีไล่ผีหลวงในบุญเดือนเจ็ด และหมอลำไทเลยประยุกต์ เป็นต้น

2. ปัจจัยที่มีผลกระทบในการปราสาทผึ้ง

งานประเพณีออกพรรษา อำเภอเชียงคาน จัดขึ้นทุกปีระหว่างวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ในงานออกพรรษาในช่วง 7 วันมีกิจกรรมต่างๆ ที่ชาวอำเภอเชียงคานร่วมกันจัด ผลกระทบในการทำปราสาทผึ้งที่ต้องกล่าวถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นต่อไปนี้

2.1 หน่วยงานที่สนับสนุน ในอดีตการทำปราสาทผึ้ง เจ้าอาวาสแต่ละคุ้มวัดเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรม แต่ปัจจุบันได้มีหน่วยงานของภาครัฐเข้ามามีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะส่วนราชการหน่วยงานรัฐวิสาหกิจและหน่วยงานเอกชนทุกภาคส่วนของอำเภอเชียงคาน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานประเพณีออกพรรษาในแต่ละปี เช่น ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายตัดสินขบวนประกวด ฝ่ายแข่งขันเรือยาว ฝ่ายกรรมการไหลเรือไฟ และฝ่ายจัดมหรสพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเทศบาลตำบลเชียงคาน และองค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย ที่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ งบประมาณสนับสนุนในแต่ละปีมีไม่แน่นอน อย่างไรก็ตามทางวัดได้เตรียมการไว้ล่วงหน้ามีการวางแผนทางปราสาทผึ้งก่อนถึงออกพรรษา 1 เดือน ซึ่งวิสัยทัศน์

ผึ้งสามารถใช้ของเดิมที่มีอยู่นำมาหล่อพิมพ์เพื่อทำขึ้นใหม่เป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายได้ส่วนหนึ่ง และทางวัดมีเงินที่ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคโดยทางวัดสามารถนำมาดำเนินการได้ทันที

2.2 วัดและกรรมการวัด ในแต่ละคุ้มวัดจะเลือกประธานชุมชนเพื่อทำหน้าที่ในการประสานงาน เป็นผู้นำในการจัดกิจกรรม ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีประสบการณ์และเป็นผู้ที่เคารพนับถือจากชุมชนในคุ้มวัด กิจกรรมต่างๆในงานประเพณีออกพรรษา อำเภอเชียงคานกรรมการวัดเป็นกลไกที่สำคัญในการผลักดันและวางแผนการทำงานของแต่ละคุ้มวัด ในการทำปราสาทผึ้งประจำปี 2557 วัดมหาธาตุใช้พื้นที่ในการทำอยู่ที่เดียวกันกับวัดปากกลาง หรือวัดขมิमारาม โดยอยู่ภายในวัดปากกลางนั่นเอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการทำปราสาทผึ้งถึงแม้จะเป็นการประกวดแข่งขันกัน แต่ในด้านความร่วมมือความสามัคคีแต่ละคุ้มวัดหรือระหว่างคุ้มวัดก็สามารถประสานงานทำร่วมกัน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นการทำปราสาทผึ้งโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ

2.3 ช่างทำปราสาทผึ้ง ช่างที่ทำปราสาทผึ้งมีจำนวน 5-6 คนรวมทั้งพระและเณร เนื่องจากทางคุ้มวัดได้แบ่งหน้าที่กันทำ เช่น กลุ่มทำไหลเรือไฟ กลุ่มแข่งขันเรือยาว เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานผู้ชาย สำหรับผู้หญิงจะทำหน้าที่ทำอาหารสำหรับผู้มาเข้าร่วมกิจกรรม คุณ จงใจ และสุริยัน โสกา (สัมภาษณ์, 2552) ช่างวัดสันติวนาราม กล่าวว่า “ในอดีตการทำปราสาทผึ้งไม่มีค่าจ้าง เพราะทุกคนถือว่าเป็นการทำบุญร่วมกัน ทำด้วยโครงไม้ไผ่ที่มีลักษณะเหมือนปัจจุบัน คือ ทรงบุษบก ใช้กาบกล้วยฉลุเป็นลวดลาย และใช้การแกะมะละกอเป็นแม่พิมพ์ ซึ่งจะใช้เวลาทำประมาณ 1 สัปดาห์ ทำทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่มีการประกวดหรือแข่งขันชิงเงินรางวัลใดๆ ทั้งสิ้น ขบวนการทำเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในแต่ละคุ้มวัด” ในปัจจุบันการทำปราสาทผึ้งต้องใช้เวลาประมาณ 1 เดือน ส่วนใหญ่จะทำที่วัด นอกจากบางวัดไม่สะดวกอาจอยู่ห่างไกลจากชุมชน ช่างไพรวัน ไชยเดช (สัมภาษณ์, 2554) รับจ้างทำปราสาทผึ้งได้กล่าวถึงลักษณะการทำไว้ว่า “รูปทรงของตัวปราสาทผึ้งมีลักษณะที่เรียกว่า บุษบก และจตุรมุข เป็นต้นแบบแล้วนำมาประยุกต์ลวดลาย

นิยมทำเป็นลายกำมปู ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ในการตกแต่ง ความละเอียดของลวดลายขึ้นอยู่กับงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ทางวัดเป็นฝ่ายจัดหาให้ มีพระสงฆ์และเณรเป็นผู้ช่วยทำ

2.4 การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดงานประเพณีออกพรรษาอำเภอเชียงคาน เนื่องจากมีกิจกรรมหลายอย่าง เช่น การทำปราสาทผึ้ง ขบวนแห่ปราสาทผึ้ง การไหลเรือไฟ แข่งขันเรือยาว เป็นต้น เป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ ดังนั้น ชาวอำเภอเชียงคานจึงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าจะมีส่วนราชการ พนักงานบุคลากร จากภาครัฐ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมก็ตาม แต่สิ่งที่เป็นส่วนสำคัญและขาดไม่ได้คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในคุ้มวัดต่างๆ ที่จะดึงเอาความเป็นเอกลักษณ์ของตนออกมา การทำปราสาทผึ้งก็เช่นเดียวกัน ทางคุ้มวัดถือเป็นหน้าที่ของผู้ชายทำไปพร้อมกับการทำไหลเรือไฟ การทำปราสาทผึ้งอาจใช้คนทำจำนวนไม่มากนัก ประมาณ 4-6 คน แต่เป็นจุดเด่นที่ทำให้เกิดขบวนแห่ที่ชุมชนชาวอำเภอเชียงคานได้มีส่วนร่วม นอกจากชุมชนภายในคุ้มวัดต่างๆ แล้วยังมีชุมชนอื่นๆ ที่เข้าร่วมกิจกรรมอยู่ในเขตอำเภอเชียงคาน แต่ทำกิจกรรมในนามองค์การบริหารส่วนตำบล เช่น อบต.บุษุม , อบต.ธาตุ , อบต.จอมศรี, อบต.นาข้าว, อบต.ปากคม เป็นต้น

3. การอนุรักษ์และส่งเสริมการทำปราสาทผึ้ง

เมื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชาวอำเภอเชียงคาน ทำให้ทราบว่า ในอดีตวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีมีความผูกพันกับวัฒนธรรมล้านช้างโดยเฉพาะหลวงพระบาง หลังอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางและเวียงจันทน์แยกการปกครอง ชุมชนเมืองเชียงคานกลายเป็นเมืองหน้าด่าน และหลังฝรั่งเศสยึดครองล้านช้าง ก็ได้ย้ายเมืองมาตั้ง ณ อำเภอเชียงคาน ปัจจุบัน และอยู่ในการปกครองของไทยเรื่อยมา ดังนั้น จึงพบว่าวัฒนธรรมชาวอำเภอเชียงคานจึงมีลักษณะมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง และได้ผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย (สยาม) ได้เป็นอย่างดี ว่าที่ พ.ต.ณัฐพล ตันมิ่ง (2552:56) ได้เขียนประวัติศาสตร์และตระกูลเมืองเชียงคาน นอกจากนี้ กรมศิลปากร (2556:100-102) ได้รวบรวมแหล่งมรดกวัฒนธรรม

เชียงคาน โดยได้เขียนประเพณีบุญออกพรรษาอำเภอเชียงคาน ถือเป็นงานบุญประเพณีที่เก่าแก่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานโดยคุ้มวัดต่างๆ ได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพจัดงาน ผู้ริเริ่มให้มีการจัดทำบุญออกพรรษาคือ พระยาศรีอรรคฮาด (นายทองดี ศรีประเสริฐ) นายอำเภอคนแรกได้เชิญชวนให้ราษฎรแต่ละคุ้ม ในเขตอำเภอเชียงคานร่วมกันจัดงานแข่งขัน เฮือส่วง หรือ เฮือแหงม ตามแม่น้ำโขง เป็นการรวบรวมผู้คนและเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างญาติพี่น้องชาวคุ้มวัดต่างๆ การจัดงานเทศกาลออกพรรษาที่เชียงคาน เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไปและจัดเป็นงานประเพณียิ่งใหญ่ โดยจัดขึ้นระหว่างวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 ของทุกปี ดังนั้น การทำปราสาทผึ้งและการแห่ปราสาทผึ้งของชุมชนคุ้มวัดต่างๆ และหน่วยราชการ ขบวนแห่ของตำบลต่างๆ ในอำเภอเชียงคาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในงานบุญออกพรรษา ที่ได้แสดงออกทางด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำปราสาทผึ้งของชาวเชียงคานได้อย่างยิ่งใหญ่และด้วยความภาคภูมิใจ

การส่งเสริมการทำปราสาทผึ้ง นักท่องเที่ยวมาเที่ยวอำเภอเชียงคานจากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อให้ทราบว่าอำเภอเชียงคานยังมีสภาพร่องรอยของอดีตให้ปรากฏเห็นอย่างเด่นชัด มีการพิมพ์หนังสือแนะนำการท่องเที่ยวสถานที่ต่างๆ เช่น สถานที่พัก แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้น การเดินทางมาเที่ยวชมปราสาทผึ้งและขบวนแห่ จึงเป็นความตั้งใจมาชม ขบวนแห่มีความยิ่งใหญ่เพิ่มมากขึ้นกว่าปีที่ผ่านมา แต่สำหรับการทำปราสาทผึ้งในปัจจุบันซึ่งสำคัญอยู่ที่งบประมาณในการดำเนินการก็ตาม แต่ทางคุ้มวัดต่างๆ สามารถดำเนินการโดยชาวคุ้มวัดไม่มีค่าจ้าง เพราะคณะกรรมการคุ้มวัดมีความเข้มแข็งพอ จะสังเกตได้ว่าส่วนราชการเข้ามาดูแลและร่วมจัดกิจกรรมดังกล่าว การเข้าร่วมขบวนแห่ได้รับการสนับสนุนทางส่วนราชการและชุมชนคุ้มวัดต่างๆ การรักษาวัฒนธรรมประเพณี และส่งเสริมการจัดงานประเพณีออกพรรษาของชาวเชียงคานเป็นการจูงใจให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวเพิ่มขึ้น

สรุปผลการศึกษา

1. ลักษณะและรูปแบบการทำปราสาทผึ้ง

1.1 การทำโครงสร้าง การทำโครงสร้างปราสาทผึ้งที่มีรูปทรง “บุษยก” หรือ “เรือนยอด” ในอดีตทำจากไม้ไผ่และได้พัฒนาเป็นการทำด้วยไม้แปรรูปเพื่อความคงทนถาวร แต่ละวัดมีโครงสร้างที่แตกต่างกันโดยไม่ซ้ำเหมือนปีที่ผ่านมา การทำโครงสร้างปราสาทผึ้งประกอบด้วย

1.1.1 ส่วนฐาน เป็นส่วนที่สำคัญมาก มีอยู่ 5 ลักษณะด้วยกัน ประกอบด้วย 1) ฐานบัว มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดลดหลั่นเป็นขั้นขึ้นไปประมาณ 3 – 4 ชั้น บางวัดอาจทำเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมสิบสอง มีลวดบัวคือคล้ายกลีบบัวหงายและบัวคว่ำ 2) ฐานบัวและฐานบัวลูกแก้วอกไก่ มีลักษณะการทำฐานส่วนแรกเป็นฐานบัวและส่วนที่สองทำเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ 3) ฐานบัวลูกแก้ว มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นขึ้นไป 2 – 3 ชั้น ฐานบัวที่คาดประดับท้องไม้ด้วยแถบปูนที่มีส่วนโค้งคล้ายหอยผ่าซีก 4) ฐานบัวคว่ำ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นขึ้นไปอีก 2 ชั้น 5) ฐานเขียง มีลักษณะเรียบง่ายทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นขึ้นไป 4 ชั้น

1.1.2 ส่วนบัลลังก์ คือส่วนกลางของปราสาทผึ้งมีเสา 4 ต้น เพื่รองรับน้ำหนักหลังคา เป็นส่วนที่ใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป บางวัดอาจยกกระดบจากฐานเป็นชั้นลดหลั่นขึ้นไป 1 – 2 ชั้น เพื่อให้มองเห็นพระพุทธรูปและสง่างามมากยิ่งขึ้น

1.1.3 ส่วนหลังคา ลักษณะส่วนของหลังคาปราสาทผึ้งมี 2 ลักษณะด้วยกันคือ 1) หลังคาทรงมณฑป มีลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นขึ้นไป 3 – 5 ชั้น คล้ายการทำฐานเขียง แล้วต่อด้วยส่วนยอดของปราสาทอยู่ตรงกลาง 2) หลังคาทรงจัตุรัสมี ลักษณะหลังคาจั่วชั้นบนอยู่ในระดับเดียวกัน ออกมุขเสมอกันทั้งสี่ด้าน และมีหน้าบันทั้งสี่ด้านลดหลั่นขึ้นไป 3 ชั้น แล้วต่อด้วยยอดของปราสาทอยู่ตรงกลาง

1.2 การออกแบบลวดลาย ลวดลายที่ประดับตกแต่งปราสาทผึ้ง ช่างได้นำลวดลายจากตำราเอกสารที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะตำราลายไทย เหล่านี้มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่บริเวณรอบโครงสร้างหรือตัวปราสาท มีการถ่ายทอดสืบทอดและเรียนรู้การทำลวดลายจากช่างที่มีความรู้ในอดีต ลวดลายที่ทำเก็บไว้นานแล้วสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ใหม่อีก ขึ้นอยู่กับการออกแบบของช่าง ลวดลายที่นิยมนำมาประดับตกแต่งได้แก่ ลายกระจัง ลายกระหนกต่างๆ ลายบัวหงาย ลายหน้ากระดาน (ลูกปักก้ามปู)

1.3 การทำแม่พิมพ์ การทำแม่พิมพ์มีการทำอยู่ 2 ลักษณะด้วยกันคือ 1) การทำแม่พิมพ์ด้วยวัสดุธรรมชาติได้แก่ การแกะสลักมะละกอหรือฟักทอง นิยมทำกันในอดีตปัจจุบันก็ยังทำอยู่แต่จะใช้สำหรับตกแต่ง “ผาสาตลอยเคราะห์” การแกะสลักด้วยวัสดุธรรมชาติ นิยมแกะสลักที่มีลวดลายพื้นฐานหรือแบบง่าย 2) การทำแม่พิมพ์โดยปูนพลาสเตอร์ การแกะสลักดินน้ำมันนั้นสามารถแกะลวดลายให้มีความละเอียดต่อเนื่องกันได้ดีขึ้นอยู่กับความสามารถของช่าง

1.4 การหล่อขี้ผึ้ง การหล่อขี้ผึ้งมี 2 ลักษณะขึ้นอยู่กับการทำแม่พิมพ์ กล่าวคือ 1) แม่พิมพ์ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติเช่น มะละกอหรือฟักทอง 2) การหล่อแม่พิมพ์ด้วยปูนพลาสเตอร์ สามารถทำได้ปริมาณที่มาก

1.5 การประดับตกแต่ง ลักษณะการประดับตกแต่งมีขั้นตอนดังนี้ 1) อุปกรณ์ที่ใช้ในการตกแต่ง 2) วิธีการตกแต่งปราสาทผึ้ง ใช้แผ่นขี้ผึ้งตัดให้พอดีกับพื้นที่ของโครงสร้างปราสาทผึ้ง เพื่อยึดติดไม่ให้มองเห็นโครงไม้ จากนั้นเป็นการติดลวดลายขี้ผึ้งที่ได้เตรียมไว้ในตำแหน่งที่ช่างได้ออกแบบไว้แล้ว ขั้นตอนนี้ต้องใช้ความสามารถและความประณีตของช่างเป็นพิเศษมากกว่าขั้นตอนอื่นๆ 3) การตกแต่งรถขบวนปราสาทผึ้ง การตกแต่งรถขบวนส่วนมากนิยมใช้ผ้าผูกมัดให้เป็นช่อดอกไม้ และใช้ช่อดอกไม้สดตกแต่งอีกครั้งหนึ่ง

1.6 ขบวนแห่ปราสาทผึ้ง ขบวนแห่ปราสาทผึ้งนั้นเป็นการสะท้อนความงดงามทางด้านวัฒนธรรมที่ยังคงดำรงอยู่ของชาวอำเภอเชียงคาน ขบวนแห่ปราสาทผึ้งทั้ง 9 คุ่มวัด และของหน่วยงานราชการ แต่ละคุ้มวัดจะมีขบวนที่สะท้อน

วัฒนธรรมการแต่งกายที่มีเอกลักษณ์ของชาวอำเภอยะเขยงคาน และประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีผาสาตลอยเคราะห์ (การลอยสะเดาะเคราะห์) อาชีพต่างๆ ของแต่ละคุ้มวัด องค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอยะเขยงคาน ได้เข้าร่วมขบวนแห่ปราสาทผึ้งและได้นำเอาวัฒนธรรมที่มีในละด้าบลมาร่วมขบวน มีขบวนวัฒนธรรมที่แสดงกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวไทดำ และชาวไทพวน ผู้ร่วมแห่ขบวนประกอบด้วย เด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ ที่แต่งกายด้วยชุดท้องถิ่นอย่างงดงาม แสดงให้เห็นพลังความสามัคคีทุกภาคส่วน ความศรัทธาและความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมของตนเองที่ได้ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาวอำเภอยะเขยงคานอย่างแท้จริง

2. ปัจจัยที่มีผลกระทบในการทำปราสาทผึ้ง

2.1 หน่วยงานที่สนับสนุน ในอดีตการทำปราสาทผึ้งเจ้าอาวาสและชุมชนในคุ้มวัดทำกันเองแบบเรียบง่ายหรือแบบโบราณ แต่ในปัจจุบันมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีบทบาทที่สำคัญ เริ่มจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลตำบล ยะเขยงคาน ที่ทำการปกครองอำเภอยะเขยงคาน ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณนอกจากนี้ทางคุ้มวัดยังได้รับเงินบริจาคภายในคุ้มวัดสนับสนุนอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากตำบลต่างๆ ในเขตอำเภอยะเขยงคานที่ได้จัดขบวนเข้าร่วมกันแห่ปราสาทผึ้งได้อย่างงดงาม

2.2 วัดและกรรมการวัด นอกจากเจ้าอาวาสแล้วในแต่ละคุ้มวัดจะมีประธานชุมชนเป็นผู้ประสานงาน มอบหมายให้ชุมชนภายในคุ้มวัดแบ่งหน้าที่กันทำ เช่น กลุ่มทำปราสาทผึ้ง กลุ่มทำไหลเรือไฟ กลุ่มแข่งขันเรือยาว กลุ่มขบวนแห่ปราสาทผึ้ง เป็นต้น ถือได้ว่าวัดและกรรมการวัดเป็นกลไกพื้นฐานที่สำคัญในการวางแผนการทำงาน เพราะเป็นผู้มีประสบการณ์หรือเป็นผู้อาวุโสที่ชุมชนคุ้มวัดให้การเคารพนับถือ อาจจะเป็นพ่อค้าหรือข้าราชการบำนาญและมีเวลาในการทำงานให้กับคุ้มวัด ปราสาทผึ้งไม่จำเป็นต้องทำที่วัดก็ได้ อาจจะทำที่บ้านผู้นำชุมชน หรือวัดใกล้เคียงขึ้นอยู่กับข้อตกลงของแต่ละคุ้มวัด

2.3 ช่างทำปราสาทผึ้ง ช่างที่ทำมีจำนวน 5 – 10 คน เป็นคนในท้องถิ่นหรือคนในคุ้มวัด บางวัดอาจต้องรวมทั้งพระและเณรด้วย ผู้ชายจะได้รับทำหน้าที่

ทำปราสาทผึ้ง ไหลเรือไฟ แข่งขันเรือยาว การทำปราสาทผึ้งใช้เวลาประมาณ 1 เดือน ส่วนใหญ่นิยมทำตอนหลังเลิกงานหรือตอนกลางคืน สถานที่แล้วแต่ข้างสะดวกอาจภายในวัดหรือนอกวัดก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะช่วยกันทำภายในคุ้มวัด วัสดุทางวัดเป็นฝ่ายจัดหาให้ ข้างจะต้องทำปราสาทผึ้งมีรูปแบบไม่ซ้ำเหมือนปีที่ผ่านมา

2.4 การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของงานประเพณีเทศกาลออกพรรษาของชาวอำเภอยะเขือขันธ์ เนื่องจากประเพณีดังกล่าวมีกิจกรรมต่างๆที่ต้องจัดอย่างต่อเนื่องภายใน 7 วัน ถึงแม้ขบวนแห่ปราสาทผึ้งจะมีเพียงวันเดียวแต่ก็ต้องมีการเตรียมงานล่วงหน้า การมีส่วนร่วมของส่วนราชการ พนักงานบุคลากรจากธุรกิจ และภาคเอกชน ทำให้งานมีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีส่วนการบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอยะเขือขันธ์ได้มีส่วนร่วมกิจกรรมครั้งนี้ด้วย นั้นแสดงให้เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมองเห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมและผลประโยชน์ร่วมกัน

3. การอนุรักษ์และการส่งเสริมการทำปราสาทผึ้ง

อำเภอยะเขือขันธ์มีประวัติศาสตร์ที่สำคัญ เพราะเป็นเมืองหน้าด่านระหว่างเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ในขณะนั้น ชาวอำเภอยะเขือขันธ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมมีความผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมล้านช้างโดยเฉพาะเมืองหลวงพระบาง ดังนั้นจึงพบว่าวัฒนธรรมของชาวอำเภอยะเขือขันธ์จึงมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง และได้ผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย (สยาม) ได้เป็นอย่างดี เมืองเชียงคานจึงเป็นเมืองเก่าแก่โบราณ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง มีการตั้งถิ่นฐานมานานมากกว่า 650 ปี และมีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน มีแหล่งมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ แหล่งโบราณสถาน กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ประเพณีงานเทศกาลออกพรรษา อำเภอยะเขือขันธ์ ถือเป็นงานบุญประเพณีที่เก่าแก่สืบทอดกันมา ดังนั้นการทำปราสาทผึ้งและการแห่ขบวนปราสาทผึ้งของชุมชนคุ้มวัดต่างๆ รวมทั้งส่วนราชการ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ได้ร่วมมือร่วมแรงในการทำกิจกรรมดังกล่าว จึงถือได้ว่าเป็นการแสดงออกด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม และมีเอกลักษณ์ในวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชัดเจน

การส่งเสริมการทำปราสาทผึ้ง จากประวัติการตั้งเมืองเชียงคาน ประเพณีบุญออกพรรษา การปรากฏร่องรอยทางด้านวัฒนธรรมที่เด่นชัด จึงมีการประชาสัมพันธ์ให้คนทั่วไปมาท่องเที่ยวเมืองเชียงคาน การทำปราสาทผึ้งและขบวนแห่ปราสาทผึ้งถือเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ ที่หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน คุ่มวัดต่างๆ ได้พร้อมใจจัดงานนี้ขึ้นมา การรักษาวัฒนธรรมประเพณี และส่งเสริมการจัดงานประเพณีออกพรรษา จึงเป็นสิ่งดึงดูดให้คนทั่วไปมาท่องเที่ยวเมืองเชียงคานมากขึ้น การทำปราสาทผึ้งจึงเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนแห่ปราสาทผึ้ง ซึ่งนำไปสู่การแสดงออกทางวัฒนธรรมด้านอื่นๆ การได้รับทุนสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นการส่งเสริมให้อำเภอเชียงคานเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่ต้องอาศัยทุกภาคส่วน ความสามัคคี การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขบนพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมทั้งดงาม ย่อมส่งผลประโยชน์ร่วมกันทั้งทางด้านสังคม และเศรษฐกิจของเมืองเชียงคาน

ข้อเสนอแนะ

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ติดตัวมากับบุคคลจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การจัดกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมควรส่งเสริมให้เยาวชนได้เห็นคุณค่าและความสำคัญ โดยให้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมหรือมีพื้นที่สำหรับเยาวชน และมีระบบกลไกในการพัฒนาเยาวชนให้สืบทอดเจตนารมณ์ ตามคำขวัญของเมืองเชียงคานที่ได้กล่าวเอาไว้ว่าเป็นรูปธรรม
2. การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมของเมืองเชียงคาน ให้มีความมั่นคงและยั่งยืนนั้น ควรมีมาตรการหรือแบบแผนในการปฏิบัติร่วมกันของชุมชนอย่างเคร่งครัด สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ โดยให้องค์กรทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมกำหนดมาตรการด้านวัฒนธรรมและการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวด้วยความประทับใจ

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2556). **แหล่งมรดกวัฒนธรรมเชียงคาน**. สำนักศิลปากรที่ 9
ขอนแก่น : คลังน่านวิทยา.
- ชลิต ชัยครรชิต และคนอื่นๆ. (2549). **สังคมและวัฒนธรรมอีสาน : เอกสารประกอบนิทรรศการถาวรอีสานนิทัศน์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น : หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เต็ม วิชาคย์พจนกิจ. (2530). **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ว่าที่ พ.ต.ณัฐพล ตันมิ่ง. (2552). **ประวัติศาสตร์และตระกูลเมืองเชียงคาน**. พิมพ์ครั้งที่ 11. เลย : เมืองเลยการพิมพ์.
- สาร สารทัศน์นันท. (2530). **อีตลีสอง-คลองลิสี่**. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูเลย.
- สันติ เล็กสุขุม. (2535). **เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียก องค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- คุณ จงใจและสุริยัน โสภา. (ผู้ให้สัมภาษณ์) เดชา ศิริภาษณ์ (ผู้สัมภาษณ์), 23 กันยายน 2552.
- ไพรวิน ไชยเดช (ผู้ให้สัมภาษณ์) เดชา ศิริภาษณ์ (ผู้สัมภาษณ์), 12 ตุลาคม 2554.
- สุริยัน โสภา (ผู้ให้สัมภาษณ์) เดชา ศิริภาษณ์ (ผู้สัมภาษณ์), 23 กันยายน 2552.
- ศูนย์วิจัยท่องเที่ยวลุ่มน้ำโขงมหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2/7/2557: <http://recmert.kku.ac.th>